

KONCZ KÁROLY:

SZEPTEMBER VÉGE

1.

Vörösen csurgott le a vadszöllő indáján a szeptembervégi nap. Rétek, tölgyerdők, foszló kékevesző távoli falvak fölött jártak az ólomlábú fájdalom emlékek s a Szamoshátról lemorzsolódott szellő suttogott a szomjas, halódni induló levéltengerek között.

— Sándor... Szegény Petrovics Sándor...

Mikes Erzsébet ott állt a kastély erkélyén a lebukó nap aranypalástjában s korlátba kapaszkodó két kifeszített karján végigfutott a suttogó szél.

— Szegény Sándor — tört fel Erzsébet asszonyból is a visszaneemtérőket simogató sajnálkozás. — Az Isten akarta így...

Reggel hozta a hírt egy teknővájó cigány, hogy Petrovics Sándor elesett. Többen is látták s így szentigaz. Mikes Erzsébet pillanatig sem kételkedett a hírhozó szavában, eléggé ismerte a költőt, homlokára volt írva a végzete: fiatalon elpusztulni. Annyi jeles hazafi halálhírért hozták gyors egymásutánban, hogy Sándor elmúlását könnyek helyett már csak keserű sikollyal kísérte a sápadt asszony. Saját fiának a sorsa eszébe sem jutott ebben a pillanatban. Sándorra kellett gondoljon s ifjú, szépséges hitvesére, akik innen, az ő kastélyából indultak neki szerelmük kiteljesedésének. Ott, az emeleti szobában szőtték színes álmaikat, ott írta Sándor legszebb versét.

Akkor is szeptember vége volt...

Aztán elmentek, döcögő, törött kerekű szekéren. Hol van most Júlia s a kisfiú? Mi van velük?... Miért kedvelte annyira ezt az embert?... Talán azért, mert oly nagy volt közte és saját fia közt a rang és mód különbség?... Vagy azért talán, mert az ő fia is Sándor?... Teleki Sándor...

Ez a gondolat vitte föl alkonyatkor az erkélyre, ahonnan jól láthatta, „még zöldel a nyárfa az ablak előtt.” De fiáról semmi hír...

Mikes Erzsébet nyugtalanul aludt ezen az éjszakán. Minduntalan felriadt álmából arra, hogy valaki jár a szobában, ropog a padló s a forró nyárban kiszáradt bútor. Zápor verte az ablakokat, mintha császári dobokat pergettek volna halálraítélt honvédek fölött. Gyertyavilágra nem igen volt szüksége, mert a ágyüdörgést kísérő hangorkánba minduntalan belecikázott a süstörgő villám. A perzselő hőség és szárazság vívták utolsó viharos csatájukat a rétek fölött.

Erzsébet asszony végre mégis elszenderült.

Letiport forradalom füledt levegőjét mosta el a zápor a kastély fölül. Áruló suttogás szőtt körül minden hajlékot ezekben a napokban. Császári generális fizetett bérenceinek szuronya döfte át az alvók párnáját, dunyháját, a szénakazlakat a bujdosók után és bitófákból vontak áttörhetetlen kerítést a szabadság köré a császári zsoldosok.

Mikes Erzsébet is csak addig volt nyugodt, amíg nem kapott hírt a fiáról. Addig legalább biztonságban tudta. Mert ha már hír jön felőle, az csak rossz lehet. Halovány arca úgy pihent a párnán két fekete tömött hajfonata között, mintha nyugalom, békesség volna szívében, pedig láz gyötörte. Az aggodás, anyai féltés száraz, fojtó láza.

Ismét felriadt. Valaki dörömbölt a szoba ajtaján.

— Anyámasszony... Nyissa ki... Én vagyok... Sándor...

Öröm és félelem szállta meg egyszerre. Hogy merészelt hazajönni Telemi Sándor, mikor vérdíjat tűztek ki a fejére. Ha valaki észrevette jöttét, azonnal besúgják a morva árulók s szemeláttára viszik el fiát a veszthelyre. Világot se lobbantott, csak úgy tapogatózott a sötétben az ajtóig. Kint a vihar már elállt.

Telemi Sándor ázottan, csapzottan, lerongyolódva, kimerülve rogyott térdre anyja előtt.

— Bocsásson meg édesanyám, de nem tudtam elmenni búcsú nélkül...

— Lelkem, kisfiam — ölelte át a fiatal grófort az anyai melegség. — Élsz-e még?... Vagy csak a szellemed?...

— Én vagyok, anyám. De csak percekre jöttem, mert már is mennem kell. Hazátlan lettem s a bujdosóknak ma sokkal biztonságosabb, minél messzebb...

Telemi Sándor gyorsan ruhát váltott. Ormótlan béres csizmákat húzott a lábára, magára pedig valami kopott gúnyvát. Beszélni is alig maradt idejük, de Mikes Erzsébet csak faggatta:

— Mi van Petroviccsal?... Hol maradt... Igaz, hogy...

— Petőfi?... Ne féltse anyám Sándort... Majd csak előkerül, ahogy én ismerem... Segesvár alatt láttam utoljára, maradt marék dohányomat adtam neki... Aztán eltűnt a szemem elől...

Erzsébet asszony összekészítette az útravalót. Aznap süttött kürtös kalácsot csomagolt legényke fiának, még egy ünneplő ruhát is. Aztán kivett az ámbitus fiókból egy imádságos könyvet, eltűnt vele a másik szobában, majd visszatért vele.

— Nézd fiam, ezt a könyvet bevarrom az ünneplőd belsejébe. Fogadd meg, hogy bármilyen sors is érjen, sohasem válsz meg ettől a kabáttól. Fogadd meg, mielőtt elmegy, hogy ha már elfogyott a pénzed s végkép pusztulni látod életed, előveszed ezt a könyvet... és megsegít. Fogadd meg, valahányszor szorult helyzetben leszel, imádkozni fogsz belőle.

Feleki Sándor átkarolta Mikes Erzsébetet. Szemében a bujdosók lángja égett.

— Fogadom... Asszonyanyám...

És Teleki Sándor, néhány nappal azután, hogy az aradi várfofogságból kalandos úton kiszabadult, ünneplőjébe varrott imádságos könyvvel szökött a koltói rétek alatt... Törökország felé...

2.

Ketten ették a bujdosók száraz kenyerét: Teleki Sándor és Orbán Balázs.

Telekinek is szűken porciózta ki az idegen világ, de azt is megosztotta Orbánnal, akinek magán való, foltokból tákolt gúnyján kívül semmije se volt. Csak két erőtlen, üres tenyere, amellyel reménytelenül kapaszkodott naponta a bizonytalanság vaskos gyepelőszárába. Orbánt betegség gyötörte, mint a Holdat emésztő Föld-árnyék, amelytől óráról-óra-ra fogy, végül sarlóvá soványodik. Száraz kór, Albion füstöt szűrő, sűrű ködében a legnyomorúságosabb napokban rászakadt lassú mérreg. Sorvadt, mint a tavasszal már sárga, gyér lombot teremtő fa, amelynek gyökéremelőin földalatti férgek pohosodtak könyörtelen sírásókká.

Teleki rántotta ki a mérhetetlen nyomorúságból s vitte magával egy szigetre, ahol gyógyulást remélhetett.

Szegényes kis házuk alatt a tenger tombolt, túlkialtva a világ minden jajját. Szakállas taréjokat hasítottak a meredek sziklafalak a dagályban rohanó nyálkás víztömegből, amely olyan erővel zuhant rá a gránit-partra, mint roppant gőzkalapács a vasércre, hogy morzsává zúzza. Ha pedig lecsendesedett, kifoszthatatlan gazdagságában új kereseti lehetőségeket ígért a számkivetetteknek.

Teleki már unta a gyárak faggyús levegőjét, ahol nem szokott egyszerű munkássorban öntötte szűken csurgó tallérokért a gyertyát. Utolsó ruhája is elrongyolódott, két kezére pedig a forró faggyú akkora hólyagokat húzott, mint egy-egy hizott mentegomb. Olcsó bérért árendált lakásuk s a megélhetést orvosságos kanalankint porciózó gyötrelmes kereset alig nyújtott nagyobb biztonságot kettőjüknek, mint hajótörötteknek az óceán közepén egy kopár koráll-sziget.

Még sem ment többé gyertyát önteni.

Korsó víz s darab száraz hal terült utolsóinak asztalukra, de egyikük sem mert hozzányúlni, hogy megmaradjon a másíknak.

— Egyél, Balázs!...

— A dolgozóké az utolsó falat...

Összefutott a tekintetük, mint egymás mellett rotyogó faszekak keserű leve s elakadt a szavuk. Teleki felrántotta a féltett, emberségesebb külsőt hazudó ünneplőjét s elindult valami rangosabb kereset után. Fáradt, horpadó derekát nyomta az ünneplőjébe varrott könyv, mégsem tépte fel a bélését. Pedig a végszükség loholt nyomában sötét, fenyegető árnyékként.

— Nyúljon érte... Rántsd fel a fedelét...és..

Mindenre gondolt, csak erre nem. Elsősorban Tánccsis Mihály uramra. Mit szólna, ha most látná, hogy a beléje oltott elveket régen feladta már? S Koltóra talán sohasem térhet vissza többé...

Nem kapott sehol munkát.

Állt, — mint köves talajba törött fúrógép — az átszakíthatatlan fal előtt. Valami ennivalót kell vigyen, legalább Balázsnak. Ha csak annyit is, amivel újból legyőzhetnek egy napot.

Fekete felhők gyűltek az égen s a közelgő vihar gyors cselekvésre parancsolta. Vissza a gyertyaöntőhöz, amíg be nem zárnak a boltok. Éhségtől szédülve kapaszkodott meg a fagygyús-ház kapufájában, de a ráömlő, émelyítő szag felkavarta a gyomrát s tovább sodorta. Élelmiszer üzlet elé. Azt is éppen akkor zárták. Ünneplő mentéjét már a kezében szorongatta, hogy megváljon tőle, odadobja néhány falatért, amikor rászakadt a zápor. Zuhogott a nyaka közé, paskolta a földet, mint egy mosónő vásott kölykét. Verte hazafelé. Szaladni kezdett.

Majd, hogy elérte már a házukat, amikor közvetlen mellette lecsapott a villám. Úgy vágódott a csatakos földre, mint ha leütötték volna. S ahogy a szivárvány hidat vert a partok fölött, Mikes Erzsébetet látta állni a sziget fokán. Mereven nézett reá s szaván kérte a fogadalmat.

— Eszedbe ne jusson mégegyszer, hogy megválj az ünneplő mentédtől...

Otthon már várta Victor Hugo pénzküldeménye.

3.

Orbán Balázsba úgy szivárgott vissza lassan az élet, mint tömlőc nyíló ajtaján a megtört fény. A gyorssegély jobbkor nem is jöhetett volna, hiszen Mikes Erzsébet titkos pénzküldeményei régen elakadtak valahol.

Sziklák között álltak, a tenger partján s a kincseket rejtő habok fehéren fodrosodó játékbán lelték kedvüket. Balázs nekikívánczolt a hűsítő haboknak. Régi kedve is rátalált az éhséget kergető táncban.

— Pajtás, nézd csak a tengert s áruld el, hogy mit láatsz?...

Teleki már a habok között lubickolt s Orbán ijedt arcát látva azt hihette, hogy valami közelgő veszélyre akarja figyelmeztetni. Kiugrott hát villámgyorsan a partra, még a talpát is felsértette egy éles kavicsban. Orbán felkacagott a bokaúszásban jeleskedő Sándoron.

— Mitől ijedtél meg?... Talán valami bordáidra éhes cápa csiklandozott meg?... Na, nézd csak, még a térded is remeg...

Teleki későn értette el a tréfát. De hogy Balázs még mindig a tenger felé mutatott, megkérdezte:

— Mondd hát, hogy mit kell látnom?...

— Figyelj csak jobban egy kicsit a tenger felé.

— Hiába nézek. Nem látok mást, csak vizet, vizet és vizet...

— És a vízben?

— Mit láthatnék?

— Mit?... Hát halakat... Finom, fehérhúsú halakat... Itt fekszik előttünk a mérhetetlen tenger élő kincsekkel. Csak érte kell nyúlni. Most már érted, Sándor? Halászok leszünk. Halacskákat fogunk s eladjuk...

Az naptól kezdve új mesterségre törték bujdosó derekukat. Nehezebben, keservebben ment, mint először hitték. Hal ugyan annyi volt a tengerben, mint Erdély fölött a csillag, de el is kellett adni. S ez volt a mesterség nehezebbik része. Victor Hugótól pedig nem mertek többé kölesönt kérni.

Eltelt két hónap is, amíg belerágták magukat az új pénz-hullatóba. A halászat se volt bőszejű tarisznya eleinte. Csak később fordult egyet a szerencse kereke s egyszerre polgári sorba jutottak. Klubba járhattak újságot olvasni újból délutánonkint. Süket világban bolyongtak eddig, senkitől sem kaptak otthoni hírt. Se jót, se rosszat. Mintha Sodoma sorsára jutott volna a világ s kővé merevedett volna körülöttük minden: nyomorúságuk maradandó emléke szoborba öntve.

Annál nagyobb étvágygal estek neki a lepedő nagyságú hírnököknek. Mohó ekevasként szántották tekintetükkel a betűbarázdákat s mindkettőjüket a legyőzhetetlen szellem póstakocsija repítette boldogabb, szabadabb világ felé. Olvasás közben egyszer csak sápadtan ordított fel Teleki.

— Balázs!

— Na, mi lelt?... Talán megint a cápa...

Orbán kandi szemmel figyelte barátját, akitől semmi komolyat nem várt ezúttal. De Teleki alig tudott beszélni az izgalomtól.

— Mondd... mondd... mit látsz?...

— Téged... hamuszürke arccal...

— Engem?... Szerencsétlen ember... Engem látsz?... Hiszen én már nem is élek... Én nem is én vagyok... csak az árnyékom...

Orbán Balázs rosszat sejtve odaugrott Sándor mellé, hogy lecsillapítsa.

— Az Istenért... Mit beszélsz, ember..

— Hát csak nézz ide. Olvasd csak. Az osztrák haditörvényészék távollétemben „in effigie” már régen kivégeztetett...

Percekkel később már ismét élcelődtek sorsuk jobbrafordulásán, ami ugyan alig volt több tényér meleg levesnél. De övük volt a tenger. Végtelen, határtalan birodalom, amelynek nem kellett adót fizetni s amely hűs hullámokkal borította olykor lázadó szívüket s pattanó agyukat.

Orbán ugrott be mindig elsőnek a habok közé. Teleki egy ideig még az eget nézte: üzenetet küldött a szaladó felhőkkel.

— Sándor... megfulladok!..

Orbán segélykiáltása mint a villám csapott le gondolatai-

ra. Balázs a levegőbe kapkodott s egyre lejjebb húzta az örvényt. Körülcsvart a derekát, mint futónövény indája a vasrácsot. Göresöt kaptak a lábai.

Teleki ruhástul akart beugrani fuldokló barátjáért. S megint Mikes Erzsébet toppant elébe.

Az ünneplő...

Ledobta gyorsan a mentét s anélkül vetette magát a habokba. Néhány karcsapással elérte Orbánt.

Az ünneplő mente másodszor is megmenekült a pusztulástól.

*

Kolerajárvány korbácsolta végig a szigetet.

Szétlappakon rohanó tűzvészként harapózott szét minden felé. Hulltak az emberek, mint söréttől a nyúl s még a legszigorúbb rendeletekkel sem tudták útját vágni. Teleki Sándor házikóját is elérte egy éjjel. Úgy tört rá, mint egy tolvaj, aki koldushoz megy lopni. Egyetlen garas sem volt a háznál s a kétnapi koplalás elvette erejét.

Kiszáradt szájjal, lázas szemekkel hanykolódott ágyában. Sovány kis mécs vert gyér világot körülötte. Ünneplő mentéje porosan lógott egy szögön. Teleki két lázas szemével, égő agyának kilobbant lámpásaival meredt a mentére, de semmi sem jutott az eszébe.

Még Mikes Erzsébet sem.

4.

Szeptember vége volt... Vörösen csurgott le a vadszöllő indáján a bukó nap, amikor a koltói rétek alá ért. A Szamoshátról lemorzsolódott szellő bujkált a tölgyerdő fái között s megrezzent talpa alatt a halódó levél.

Senki sem ismerte meg. Koldust láttak csapzott hajában, szakállában, tépett ingében. Kezében lógatta az ünneplő mentét, mint handlét a nyúlbórt. Zsebében törődött az írás, Nagybánya, Koltó, Szakállas és Katalinfalva üzenete: kegyelmet kapott. Aztán, öröm mellett szomorúság is, a másik írás: Mikes Erzsébet nagybeteg...

Teleki Sándor letérdelt a beteg ágya mellé, hogy utolszor csókolhassa az áldást osztó, simogató kezeket. Hajnalba fordult már az éj s még mindig így fogták egymás kezét. Erzsébet asszony tudni akarta fia minden szenvedését.

— Bizony, asszonyanyám, igen gyakran már egy tallérom sem volt. Rengeteget éheztem...

Erzsébet asszony felült a párnák között.

— És a mente?... A könyv, amit adtam... elővetted néha? Megtartottad a fogadalmat?

— Meg anyám... Néha-néha elővettem...

— És... ugy-e, megsegített...

Halovány derű futott át Erzsébet asszony sápadt arcán. Sándor lehorgasztotta fejét.

— Nem, nem segített... Semmi se segített... Csak dolgos két kezem.

— Az lehetetlen! Ha elővetted a könyvet... Hol a mentéd?

Sándor megsemmisülve nyúlt a mente után. Benn volt a kutyaszorítóban. Leleplezték. A mente zsebe ugyanúgy volt bevarrva, ahogy elindult vele. Erzsébet asszony remegő kezekkel tépte fel a varrást. Benyúlt az imakönyvért s megenyhült a haragja. Már mosolygott is, amint felnyitotta a fedelét.

— Látod... látod... kicsi fiam...

Vadonatúj százas hullott Sándor lábai elé.

Erzsébet asszony tovább lapozott az imakönyvben s tovább peregték a százasok a csodálkozástól elnémult Sándor ölébe. Hullt a pénzeső, mintha Koltó fölött az égiek arannyal bélelt vánkosokkal dobálóztak volna.

Sándor bozontos, szakállas feje anyja ölében pihent s ahogy az első hajnali napsugár a mentére esett, félig álomban suttofta már:

— Évekig kolduskirályfi voltam...

Koncz Károly,

HEGEDŰS ZOLTÁN:

SZAMOSHÁTI ŐSZ

A lombok közt az ős harangozott,
a toronyban a púpos Pista bátyám,
az ős nekünk csak gondokat hozott
s a Szamos néha roncsot vitt a hátán.

Úgy ős felé kavargóbb lett a köd
és tompább a minoriták harangja,
a nagyanyám is többet köhögött,
s kurjongatott a szomszédban a varga.

A házsongári hamvas szilvafák
már lehullatták a húsos gyümölcsöt,
a krumplit is kihányták a kapák
és fortyogtak a kert alatt az üstök.

A sétatéren borzongott a tó,
a kopasz fákon károgtak a csókák,
a toronyból a vén harangozó
bámulta a kéken derengő tócsát.

A toronyban a púpos Pista bátyám
kongatta azt a tompa, fájó hangot,
hogy most is még, úgy ős időknek táján,
megzengenek a régi vén harangok.